

Žvaigždžių dialogas

Kęstutis Nastopka

ANOTACIJA

Straipsnyje* aptariami Algirdo Juliaus Greimo ir Juozo Miltinio bendravimo dokumentai: Miltinio marginalijos Greimo knygoje, Greimo įrašai Miltiniui atsiųstose knygose, laišakai ir atvirukai. Abu kūrėjus siejo glaudus ryšys su prancūzų kultūra. Greimas Prancūzijoje baigė filologijos studijas, apgynė daktaro disertaciją, įkūrė Paryžiaus semiotikos mokyklą. Miltinį, kaip aktorių ir režisierių, išugdė prancūzų teatras. Miltinio humanitariniame akiratyje atsidūrė daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai buvo pamatas neakivaizdiniam jūdvių dialogui.

Struktūrinėje semantikoje Miltinis paryškina atraminį metodologinį Greimo teiginį: „Žmogaus pasaulis mums iš esmės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Knygos *Apie prasmę* įvade, be kita ko, jį patraukia išvada, kad prasmė nėra linijinis ir vienaplanis reikšmių susiejimas, o tam tikra kryptis arba intencionalumas ir tikslingumas. Režisierių sudomino semiotinė tiesos samprata, apibrėžianti prasmę kaip „prasminį efektą“, kurį sukuria sakomas arba užrašytas diskursas.

* Pirminis šio straipsnio variantas – paskaita, skaityta 1918 m. rugsėjo 19 d. Panevėžyje, Juozo Miltinio palikimo centre. Ačiū Miltinio palikimo tvarkytojoms ir populiarintojoms Angelei Mikelinskaitei, Reginai Grigaliūnienei ir Elvyrai Pažemekaitei už parūpintas dokumentų kopijas.

Siųsdamas Miltiniui savo studiją apie Maupassant'o novelę „Du draugai“ Greimas apibūdino ją kaip tekstą, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę. Paryžius ir draugystė buvo semantinė šių neakivaizdinių bičiulių bendravimo ašis. Viename naujametiniame atviruke Greimas kreipiasi į Miltinį kaip į „mielą bitininką“. „Tekstas apie laisvę“ savo ruožtu yra nuoroda į Greimo politinę biografiją.

Įspūdinga dedikacija, įrašyta antrajame Greimo semiotinių esė rinkinyje *Du sens II*: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“ Knygos įvade Miltinis išskyrė siūlymą semiotinę pasijų teoriją grįsti modalumų terminais. Atidžiausiai perskaitytas poskyris apie tiesosakos modalumus.

Išėjus Greimo darbų rinkinei lietuvių kalba, Miltinis dėmesingai perskaitė knygos sudarytojo Rolando Pavilionio įžanginį straipsnį. Greta enciklopedinės informacijos apie Greimo semiotikos kalbinį ir filosofinį kontekstą, jo dėmesį patraukė Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos ir „turbūt filosofišiausios ir jausmingiausios Greimo knygos“ *Apie netobulumą* pristatymas.

Greimo ir Miltinio susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. Perfrazuojant Greimą, „voko pastogėje“ susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

Esminiai žodžiai: prancūzų kultūra, teatras, semiotikos metodas, reikšmė, prasmė, tiesosaka, laiško semiotika.

Miltinio palikimo centre saugomos 4 Greimo knygos prancūzų kalba (iš jų 3 su Greimo įrašytomis dedikacijoms), 2 Greimo sudaryti straipsnių rinkiniai, taip pat Greimo semiotinių darbų rinktinė, išversta į lietuvių kalbą. Pastarojoje įžanginis Rolando Pavilionio straipsnis, išmargintas Miltinio atžymomis. Greimas yra pasiuntęs Miltiniui 4 laiškus ir 5 sveikinimo atvirukus. Miltinio laišakai Greimui, deja, neišliko. Greimas gautuosius laiškus dažniausiai sudegindavo.

PRANCŪZIŠKAS PĖDSAKAS SEMIOTIKO IR TEATRALO GYVENIMUOSE

Greimas 1936 m. atvyko į Prancūziją, kur iki 1939 m. studijavo filologiją Grenoblio universitete. Gavęs bakalauro diplomą (*licence ès lettres*), planavo rašyti disertaciją apie Grėšivodano slėnio

prieškeltiško substrato vietovardžius. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sugriovė šiuos planus. Karui baigiantis 1944 m. Greimas vėl atvyksta į Prancūziją ir nuo 1945 m. gyvena Paryžiuje. 1948 m. jis apsigina disertaciją iš prancūzų leksikologijos: *Mada 1830-aisiais*. Kitais metais, išvykęs dėstyti į Aleksandrijos universitetą, prancūzų kultūros studijas tęsia savarankiškai.

„Dėstydamas, šalia universiteto, katalikiškame mergaičių pensionate, – rašė Greimas, – išmokau Prancūzijos istoriją, geografiją, literatūrą, išėjau visą filosofijos kursą. Kitaip sakant, būdamas mokytoju, o ne mokiniu, baigiau, kiek pavėluotai, prancūzišką gimnaziją. Tai gal iš dalies paaiškina mano geresnį integravimąsi į prancūzų kultūrinį pasaulį, tuo pačiu leidžiantį prieinamiau teigti svetimus ir originalesnius įnašus, prieinant prie problemų iš vidaus, o ne iš išorės.“¹ Aleksandrijoje susibūrę prancūzų intelektualai kas savaitę renkasi savotiškame „filosofų klube“, kur svarstomi epistemologiniai humanitarinių mokslų klausimai. Čia Greimas susipažįsta su struktūriniu XX a. kalbotyra, Claude'o Lévi-Strausso antropologija, Edmundo Husserlio ir Maurice'o Merleau-Ponty fenomenologija, susidraugauja su būsimu prancūzų intelektualinio gyvenimo įžymybe Roland'u Barthes'u. Grįžęs į Prancūziją, nuo 1965 metų jis vadovauja bendrosios semantikos ir semiolingvistikos tyrimams Aukštųjų visuomenės mokslų studijų mokykloje. Į Greimo vadovaujamą tarpdisciplininę reikšmės tyrimų seminarą renkasi per šimtą įvairiausių mokslinių disciplinų tyrėjų. Iš šio seminario išaugo pasaulinį garsą įgijusi Paryžiaus semiotinė mokykla.

„Kaip galima žmogui, veikiančiam moksliniame ir kultūriniame pasaulyje, suderinti savo buvimą drauge lietuviu ir prancūzu? – klausė Greimas. – Ar galima drauge būti ir lietuviu, ir žmogumi, sirgti ir Lietuva, ir žmonija?“ Ir pats atsakė: „Tokia problematika geriau suprantama kaip dviejų kultūrinių pasaulių sugyvenimas, vienam kitą papildant, vienas kitam prieštaraujant.

¹ Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 24.

Aš visą savo maždaug subrendusio gyvenimą praleidau kaip schizofrenas. Ir geografiškai, ir dvasiškai.“²

Miltiniui Prancūzija buvo intelektualinio apsisprendimo veiksnys. 1932 m. atvykęs į Paryžių, jis lanko Luvro mokyklą, klausosi meno istorijos, estetikos, filosofijos paskaitų Sorbonoje ir Kolež de Frans (toliau lanko šias paskaitas ir mokydamasis Charles'io Dullino teatrinėje studijoje), domisi Egipto misterijomis, kinų ir japonų teatru, musulmonų ornamentika, persų miniatiūromis. Vėliau, klausiamas apie savo teatro principus, režisierius atsakė: „Aš tarsi „Makbeto“ raganos į savo žinių katilą metu viską: drakono nagus, gyvatės mėsą, šuns liežuvį, salamandros akį – žodžiu, visa, ką randu. Katilas verda, kunkuliuoja, ir pagaliau išverda kažkoks viralas, kurį jūs vadinate mano mokykla.“³ Tą pačią mintį persakė kitais žodžiais: „Reikia kalnus molio perminkyti, kalnus knygų ir kitokių visų daiktų pernešti į save, kad daug ką naujo galėtum pasakyti.“⁴

1933–1936 metais Miltinis mokosi Dullino „Ateljė“ teatro studijoje drauge su Jeanu Vilaru ir Jeanu Louis Barrault. Su Vilaru Miltinis klajoja po Paryžių, užsukę į bistro, jie diskutuoja apie modernųjį meną. Vilaras jį moko deklamuoti prancūzų poeziją.

„Paryžiuje gyventi – ar bent su juo nuolatinius ryšius palaikyti – yra žymi privilegija vien dėl laiko sutaupymo: čia, kavinėje, sutikęs vieną kitą draugą ar pažįstamą, galėjai per keliolika minučių sužinoti tai, dėl ko tau būtų reikėję per gerus tris mėnesius knygoje knistis. Nekalbant jau, žinoma, apie vadinamąją Paryžiaus „uoslę“ idėjinių ir ideologinių madų srityje“, – sakė Greimas⁵. Miltiniui smegenų koncentracijos vieta tapo namo Didžiosios Augustinų gatvės Nr. 7 palėpė, kur nuo 1935 metų rudens gyveno Barrault nuomojamame būste. Trečiadieniais čia rinkdavosi jaunieji Paryžiaus modernistai: Louis Ara-

² Ten pat, p. 21.

³ Tomas Sakalauskas, *Monologai: Miltinio gyvenimas*, Vilnius: Mintis, 1981, p. 118–119.

⁴ Ten pat, p. 147.

⁵ *Iš arti ir iš toli*, p. 25.

gonas, Jacques'as Preveras, Robert'as Desnosas, Paulis Eluard'as. Kartais atsilankydavo André Bretonas, André Malraux ir Pablas Picassas. Miltinis tuo pat metu vaidino kino filmuose ir teatre Kapucinų bulvare.

Miltinis iš arti pažino vokiečių ir anglų teatrą, susižavėjęs skaitė Konstantino Stanislavskio *Aktorius saviruošas*. Tačiau jo teatrinė vizija išaugo pirmiausia iš Prancūzijos išpūdžių. Grįžęs į Lietuvą jis imasi įgyvendinti savo paryžietiškas svajones. Miltinio teatrą Panevėžyje gaubia prancūziškumo aureolė. „Labas vakaras, monsieur Miltini“, – jį sveikindavo teatro sargas.

SEMIOTINĖS MILTINIO PRATYBOS

Plėsdamas savo humanitarinį akiratį Miltinis atrado daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai kalbininkai Ferdinandas de Saussure'as ir Louis Hjelmslevas, struktūrinės antropologijos pradininkas Claude'as Lévi-Straussas, stebuklinės pasakos morfologijos aiškintojas Vladimiras Proppas, fenomenologas Maurice'as Merleau-Ponty, kūrybinės vaizduotės tyrinėtojas Marcelis Detienne'as, teatro kritikas Etienne'as Souriau, Greimo bičiulis ir bendražygis Roland'as Barthes'as. Bendras teorinis akiratis buvo solidus pamatas neakivaizdiniam Miltinio ir Greimo dialogui.

Miltinio pažintis su Greimo semiotika prasideda nuo pirmosios Greimo knygos – *Struktūrinės semantikos*⁶. Ją, kaip ir kitas skaitomas knygas, Miltinis išmargino įvairiomis atžymomis. Įsidėmėtinas vietas skaitytojas pabraukdavo, neretai paraštėje pažymėdavo vienu ar dviem vertikaliais brūkšniais, kartais dar ir raide N (*nota* – lot. „įsidėmėk“). Savo abejonę pareiškėdavo klausuku.

⁶ A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris: Librairie Larousse, 1966.

également par des A majuscules, en numérotant tous les actants et les circumactants de 1 à 6 :

Sujet	A ₁
Objet	A ₂
Destinateur	A ₃
Destinataire	A ₄
Adjuvant	A ₅
Opposant	A ₆

On aura vite fait le tour de cette syntaxe, qu'on a voulue élémentaire, si l'on précise, en plus, que :

1. Les majuscules sont réservées aux seuls actants et prédicats (fonctions et qualifications), tandis que les minuscules désignent les autres articulations hypotaxiques qu'on pourrait être amené à introduire.

2. Les crochets servent à reconnaître les actants, les parenthèses les opérateurs, tandis que les prédicats sont signalés par l'absence de signes d'inclusion;

3. Les relations entre unités syntaxiques sont indiquées ainsi :

a) une relation hypotaxique quelconque : absence de signe;
 b) une relation dont l'indication n'est pas pertinente pour la description (:);
 c) la disjonction (/);

4. L'ordre systématique conventionnel adopté pour la transcription des messages entiers est le suivant :

F/O (m; a) [A₁; A₂; A₃; A₄; A₅; A₆]. Ad.

Remarque I : Quelque autres signes, de caractère très général, ont été aussi utilisés. Leur définition est volontairement laissée en suspens, parce qu'on n'a pas tenu — pour des raisons dialectiques, par précaution ou par ignorance — à se prononcer sur leur nature. Ainsi :

a) « indique la corrélation ou l'équivalence (ou le désir de préciser de telles relations);

b) « indique l'opposition en général (ou un cherche à préciser);

c) « indique la présupposition ou l'implication.

Remarque II : L'indication des relations entre unités non syntaxiques n'est pas dans le cadre de cette étude. Précisons toutefois que :

a) Les signes sont indiqués par des minuscules, pour les distinguer de la fois des catégories sémiotiques et des séquences, marquées par des majuscules;

b) Les relations non précises, mais hypotaxiques le plus souvent, entre les signes sont notées par le signe « ». Nous avons tenu à ce que le contexte précise chaque fois la relation postulée.

136

Remarque III : Étant donné l'existence de nombreux systèmes de notation symbolique, source fréquente de confusion, nous avons cherché à réduire au minimum indispensable le nombre de signes utilisés. C'est pour la même raison que nous ne présentons ici que les rudiments d'une syntaxe, que chaque descripteur — à moins qu'il n'adopte son propre système de notation — pourra développer selon ses besoins. Ainsi, nous n'avons même pas mentionné les quantités « et », « plus », « petite quantité », « grande quantité », qui peuvent être considérées comme des opérateurs modifiant les actants, et dont la logique ne peut pas se passer. Les quantités dans la description sémiotique, nous a paru beaucoup plus réducteur.

d) La lexicématique de la description.

Tout effort d'explicitation d'un schéma quelconque aboutit, on le sait, à la dénomination et, par conséquent, à la création d'un nouveau lexème. Incapable d'opérer autrement, la normalisation doit viser à accomplir cette dénomination de la manière la plus économique. Ainsi, les lexèmes de langage descriptif doivent être, dans la mesure du possible, univoques, c'est-à-dire ne recouvrir, suivant en cela l'exemple des lexèmes scientifiques, qu'un seul schéma. Il est évident que, à moins d'utiliser des formants étrangers ou des combinaisons graphématiques nouvelles — et en devenant ainsi pratiquement illisible —, on ne peut y parvenir à tout coup. Il faut, par conséquent, chercher à atteindre un optimum de dénomination qui se situe entre l'absence de motivation et le risque de confusion, tout en renvoyant à la procédure de structuration le soin d'analyser les lexèmes descriptifs et de les consolider à l'aide de définitions de caractère sémiotique.

Remarque : Les amateurs de beau langage continueront à dénigrer ces néologismes souvent barbares et érudits : ils ne sont pas concernés du fait que les lexèmes dénommatifs ne font pas partie de la langue naturelle, mais du langage descriptif second, et qu'ils ne sont pas plus français que les signes sémiotiques, par exemple.

On sait que les langues naturelles possèdent, en général, deux systèmes caractéristiques de lexicalisation : le premier consiste à verser les schémas dans les classes grammaticales (verbes, adjectifs, etc.) ; le second procède par dérivation. Ainsi, tout schéma fonctionnel peut, en principe, être lexicalisé soit comme verbe *répondre, marcher, démentir*, etc. soit comme substantif *la Réponse, la solution, le marche, le démenti*, etc. De même, tout schéma qualificatif peut se présenter soit comme adjectif *long, certain, intriguant*, etc. soit comme substantif dérivé *longueur, certitude, intriguant*, etc. Cette redondance naturelle ne peut être qu'une source d'hésitations dans la pratique de la description. Sans parler de la difficulté fréquente d'établir la distinction entre prédicats et actants, l'analyse a souvent de la peine à reconnaître les différents actants. Ainsi, dans les énoncés du type :

la solution du problème = F/A₁;

la solution du professeur = F/A₂;

deux actants distincts ont une formulation grammaticale identique.

137

Knygos skyriuje „Mokslinės semantikos sąlygos“ paryškinti at-
 raminiai metodologiniai teiginiai: „Žmogaus pasaulis mums iš es-
 mės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali
 būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Pab-
 rėžtas Greimo teiginys, kad kalbotyra, atliekanti humanitariniuose
 moksluose katalizatoriaus vaidmenį, „pasirodė esanti ne tik abe-
 jinga, bet netgi priešiška bet kokiems semantikos tyrimams“. Išva-
 da, kad struktūrinėje kalbotyroje „semantika yra akivaizdžiai ir
 sąmoningai užmiršta“, pažymėta klaustuku. Skyriuje „Semiotologi-
 nis lygmuo“ pabrauktas ir parašėte vertikaliu brūkšniu palydėtas
 teiginys „poezija yra kalba, arba, tikriaus sakant, ji įsikuria kalboje.
 Bet koks nelingvistinis poezijos aprašymas būtų visiškai nenau-
 dingas, o gal ir neįmanomas vertimas“. Skyriuje „Diskurso izotopi-
 ja“ parašėte pabraukta Baudelaire'o eilėraščio „Splinas“ („Je suis
 un vieux boudoir“) citata ir nuoroda į Alfredo de Vigny eilėraš-
 tį „Mozė“, atkreiptas dėmesys į išreikštos ir paslėptos pranešimo
 plotmės perskyrą Freudo psichoanalizėje. Miltonį domino semioti-
 nės teksto aprašymo procedūros. Skyriuje „Samprotavimai apie
 aktantinius modelius“ paryškinti aktantinių vaidmenų pagal
 Proppą ir pagal Souriau sąrašai, pabrauktas Barthes'o teiginys, kad
 Racine'o tragedija nėra psichologinė.

Išstudijavęs *Struktūrinę semantiką*, Miltinis buvo pasirengęs klausytis Greimo paskaitų, skaitomų Vilniaus universitete 1971 m. rudenį. Pasak Tomo Venclovos, sklido gandas, kad jis iš Panevėžio motociklu atidūmęs į Vilnių pasimatyti su „lietuviškuoju prancūzu“. Nors pats režisierius šį gandą paneigė, bet į Vilnių iš Panevėžio Miltinis su Vaclovu Blėdžiu tikrai atvyko. Venclova sutiko jį beieškantį sveičiui dovanos. Greimas 1971 m. spalio 21 d. padovanojo Miltiniui savo semiotinių esė knygą *Du sens*⁷ (Paris: Seuil, 1970) su įrašu „Juozui Miltiniui – bendrakeleiviui – prasmės ir reikšmių ieškotojui“.

Miltinis atidžiai skaitė įvadinį knygos straipsnį „Apie prasmę“. Raide N ir dviem brūkšniais parašėte pažymėtas filosofinio diskurso apibūdinimas: „Pagrindinis filosofo uždavinys yra suprasti, sukuriant sau pačiam diskursą apie prasmę kaip milžinišką pasauliui izotopišką metaforą.“ Kitaip sakant, filosofas siekia apkalbėti pasaulį. Semiotikai, priešingai, „žinojimas remiasi mokėjimu veikti“. Jam „svarbiausia yra tai, kad jo idėjos atitiktų tai, ką jis laiko savo mokslo aktualia būkle, taip pat vidinis poreikis, kad jo idėjos „įkibtų į tikrovę“ („mordre sur la réalité“). „Jam reikalinga tokia lingvistinė logika, kuri, pavyzdžiui, traktuotų melą ir paslaptį, apgaulę ir nuoširdumą tame pačiame lygmenyje, kaip teisingumą ir klaidingumą.“ Miltinis pabraukė ir dviem brūkšniais parašėte pažymėjo pamatinį įvado teiginį: „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, skirtingą, transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“. N raidė su klaustuku įrašyta prie sakinio „Tai, kas individualioje plotmėje yra tik melas ir nelaimių šaltinis, socialinėje plotmėje tampa tiesa ir išsivadavimu“. N raide pažymėtas teiginys „kadangi natūralioji kalba pati savaime niekada nėra tik denotatyvinė, bet daugiaplanė, gyventi nuolatiniam metaforos pavojuje yra normali padėtis, „žmogaus būvio“ neišvengiama sąlyga“.

⁷ Algirdas Julien Greimas, *Du sens. Essais sémiotique*, Paris: Éditions du Seuil, 1970.

Beveik ištaisai, dažnai dviem brūkšniais parašėje, išskirtos išvadinės įvado pastabos: „prasmės produkavimas turi prasmę tik tada, kai jis yra duotos prasmės transformacija“, „prasmė reiškia ne tik tai, ką mums reiškia žodžiai, ji yra taip pat tam tikra kryptis arba, filosofiskai kalbant, intencionalumas ir tikslingumas“, „mes vis labiau ir labiau atsisakome laikyti prasmę linijiniu ir vienaplanu reikšmių susiejimu tekstuose ir diskursuose“.

Straipsnyje „La linguistique structurale et la poétique“ („Struktūrinė kalbotyra ir poetika“), neįtrauktame į lietuviškąją Greimo *Semiotikos* rinktinę, Miltinis susidomėjo skyriumi „La corrélation entre l'expression et le contenu“. Pabrauktas siūlymas sprendžiant poetinių formų reikšmės problemą suteikti „tiesos“ reikšmę turinio ir išraiškos atitikimui. Pažymėta straipsnio išvada, kad skirtingai nei poezijos substancija, poetinė forma, pasireiškianti pertekliniais išraiškos ir formos atitikmenimis, sukuria tęstinumo ir tiesos prasminius efektus ir yra grynai euforinė. Kaip matome, šiuo atveju Miltinį sudomino semiotinė tiesos samprata, nepriimanti „tiesos“ tapatinimo su atitikimu daiktiškai tikrovei. Jį pakeičia turinio ir išraiškos atitikimas arba, kaip dažnai sako Greimas, išraiškos ir turinio izomorfizmas – esminis, jo manymu, poetinio diskurso bruožas. „Tiesa“ šiame straipsnyje vadinama „prasminiu efektu“, kurį sukuria sakomas arba užrašytas diskursas. Kaip tik dėl to pertekliniai išraiškos ir formos atitikmenys, apibūdinantys poetinį, arba, plačiau imant, estetinį diskursą, siejami su suvokėjo patiriamu grynai euforiniu išspūdžiu. Kitaip tariant, meninė tiesa visada yra maloni.

Straipsnyje „Les proverbes et les dictons“ („Patarlės ir priežodžiai“), kurio lietuviškoje rinktinėje taip pat nėra, Miltinis pasibaurė sentenciją „Fais ce que tu penses si tu ne peux pas faire ce que tu veux“ („Daryk tai, ką galvoji, jei negali daryti to, ką nori“).

Pastabos *Du sens* puslapiuose liudija, kad Greimas, pavadinęs Miltinį prasmės ir reikšmių ieškotoju, neklydo.

1976 m. balandžio 24 d. Greimas pasiunčia Miltiniui ką tik išėjusią savo studiją *Maupassant. Teksto semiotika: praktinės pratybos*⁸ (Paris: Seuil, 1976) su įrašu „Juozui Miltiniui, tekstas, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę“. Paryžius ir draugystė buvo semantinė Miltinio ir Greimo bendravimo ašis. Abu juos subrandino Paryžiaus aplinka. „Gražiausi linkėjimai jau įžengusiems metams – su pasimatymo ir apšnekėjimo viltimi“ (1978 m. sausio 1 d.), „Būk, pasveikintas, mielasai, su naujais, gražiais metais. Su darbštaus kūrybingumo linkėjimais“ (1978 m. sausio 10 d.), „Dėkoju, mielas bitininke už prisiminimą ir pasveikinimus. Gražinu juos su kaupu, nuo širdies! Vis dar tikiuosi, kad pasimatysime, gal net šį rudenį?“ (1984 m. sausio 13 d.). Vadindamas savo bičiulį bitininke Greimas netiesiogiai užsimena apie giminytės per bites, vadinamos bičiulyste, sampratą, aptartą knygoje *Apie dievus ir žmones*. Pasak Greimo, tai – socialinio bendravimo forma, grindžiama abipusiais išipareigojimais.

Apibūdindamas Maupassant'o novelę kaip tekstą apie laisvę Greimas, matyt, prisiminė savo politinę biografiją. Karo metais jis įsitraukia į antinacinę rezistenciją, redaguoja pogrindinį laikraštį *Laisvės kovotojas*, raginusį Lietuvos jaunimą nepaklusti jokiems okupacinės valdžios verbavimams. Artėjant frontui, Greimas pasitraukia į Vakarų ir apsistoja Paryžiuje, iš kur palaiko ryšius su antisovietine rezistencija. Būsimasis semiotikas Paryžiuje lygia greta gyvena politiko ir mokslininko intelektualo gyvenimą. Dienomis jis planuoja antisovietinės rezistencijos žygius, susirašinėja su jos dalyviais, vakarais rašo daktaro disertaciją apie Paryžiaus madą 1830-aisiais. Antisovietinei rezistencijai atlėgus, Greimas, ragindamas Bronį Savukyną įsitraukti į mitologinio žodyno rašymą, ironizavo: „Kol tėvynę išvaduos, padarytume žodyną.“

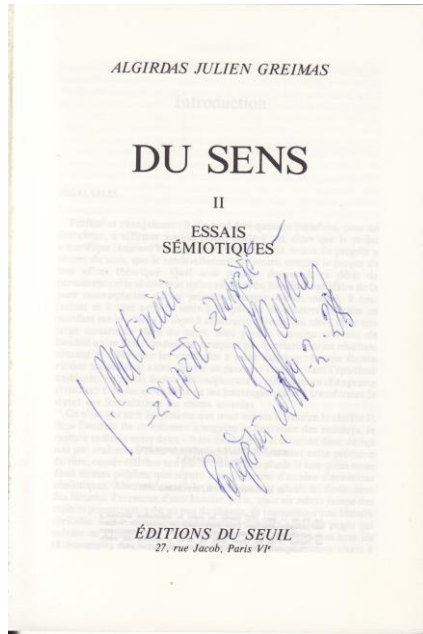
⁸ Algirdas Julien Greimas, *Maupassant. La sémiotique du texte, exercices pratiques*, Paris: Éditions du Seuil, 1976.

1984 m. vasario 28 d. Greimas pasiunčia Miltiniui antrašį savo semiotinių esė rinkinį – *Du sens II*⁹ su išpūdinga dedikacija: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“

(Tiesa, tą pačią dieną pasiųstame laiške savo nuopelnus jis vertina kukliau: „Dėkoju, mielasai, už gražų laišką ir už „smailus“ užgyrimus, kuriuos jame įskaičiau. Gražinu jus su kaupu. Pats tikrai savo kraštui būsi daugiau davęs negu aš.“) Laiške Greimas prašo patvirtinti knygos gavimą: „Jei ne – bandysiu siųsti iš naujo.“

Knygos 27, 69 ir 103 puslapyje didelėmis raidėmis užrašyta Miltinio pavardė. Siųsdamas knygas į sovietinę Lietuvą Greimas šitaip rūpinosi, kad jos neatsidurtų uždaruose specfonduose, nepasiekusios adresato.

Knygos Įvade Miltinis išskyrė siūlymą semiotinę pasijų teoriją grįsti modalumų terminais. Semiotinę modalumų interpretaciją Greimas vadino trečiąja semantinė revoliucija (po Louis Hjelmslevo reikšmės teorijos ir Vladimiro Proppo ir Claude'o Lévi-Strausso naratyvinių struktūrų). Miltinis pasižymėjo Įvado išvadą: „viskas klostosi taip, kad kai kurioms instrumentinėms sąvokoms praradus savo euristinę vertę, naujas projektas – modalinės semiotikos sintaksės, galinčios sukurti savąją problematiką ir sukurti naujus

⁹ Algirdas Julien Greimas, *Du sens II. Essais sémiotique*, Paris: Éditions du Seuil, 1983.

semiotinius objektus, konstravimas – jau yra pasirengęs po dešimties metų kolektyvinių pastangų perimti pamainą“.

Straipsnyje „Dėl modalumų teorijos“ atidžiausiai perskaitytas poskyris apie tiesosakos modalumus. Išskirta buvimo ir atrodymo priešprieša, artikuliuojama raiškos (atrodyti ↔ neatrodyti) ir imanencijos (būti ↔ nebūti) schemomis. Pasižymėtos tiesos ir klaidingumo ašys (*tiesa* vs *klaidingumas*) ir *paslapties* (būti+neatrodyti) bei *melo* (nebūti+atrodyti) deiksės.

Straipsnyje „Tiesosakos sutartis“ pasižymėta pastaba apie La Fontaine'o pasakėčios brechtiškosios ir sartriškosios interpretacijos galimybę. Atkreiptas dėmesys į poetinės kalbos problematiką: ritmo iškraipymą rumunų baladėje ir antrąjį balsą, transcenduojantį kasdienę šneką, afrikietiškosiose kaukių procesijose, į anagoginę plotmę paraboliniame diskurse. (Plačiau apie tai Greimas vėliau kalba studijoje *Apie netobulumą*.) Dviem brūkšniais parašėse pažymėtos pastabos apie iš viduramžių gilumos atsklidusį skausmo šauksmą *credo quia absurdum* („tikiu, kadangi tai beprasmybė“) ir straipsnio pabaiga: „Visa tai vyksta taip, tarsi tiesa ir tikrumas, turėdami skirtingą semiotinę padėtį, reprezentuotų dvi neredukuojamas semiotines formas, kurių koegzistavimas yra sunkus, bet neišvengiamas.“ Prie sakinio „reikia konstatuoti, kad žmonės netiki tikėdami“ parašėte įrašyta N raidė.

Leksinės semantikos studijoje *Apie pyktį* Miltinis paryškino paprastojo ir patikliojo laukimo perskyrą, pastabą apie nepasitenkinimą kaip varomąją pasijų jėgą, atkreipė dėmesį į pykčio ir įžeidimo parasinoniminius apibrėžimus.

Greimas atsiuntė Miltiniui du savo sudarytus straipsnių rinkinius. Vienas jų – gestų kalboms skirtas specialus žurnalo *Langages* numeris¹⁰. Jame kaip įvadas pateiktas Greimo straipsnis „Natūraliojo pasaulio semiotikos sąlygos“. Kitam rinkiniui – *Essais de sémiotique poétique*¹¹ Greimas parašė įvadą „Pour une théorie du discours poétique“. Abu rinkiniai minimi Greimo laiškuose Milti-

¹⁰ A. J. Greimas, „Pratiques et langages gestuels“, *Langages*, 1968, Nr. 10.

¹¹ A. J. Greimas, *Essais de sémiotique poétique*, Paris: Librairie Larousse, 1972.

niui. Negavęs patvirtinimo, kad siųstas rinkinys *Pratiques et langages gestuels* pasiekė adresatą, Greimas rašo: „Dėl *Langage gestuel* – nesusipratimas: arba neatėjo, arba dar neatėjo. O laida jau išsibaigusi, lauksiu naujos, nes atdaviau pačiam savo paskutinį egzempliorių (1973 m. sausio 17 d.). Vis dėlto, nors ir vėluodama, knyga adresatą pasiekė. Į Miltonio prašymą atsiųsti antrąjį rinkinį Greimas atsakė: „Essais de sémiotique poétique“ jau nebeturiu. Tai rytoj – iš Paryžiaus – parašysiu Larousse’ui, kad pasiųstų tiesiog. Jei – ir kai – gausite, praneškite trumpai. Kitaip – vėl siųsiu“ (1978 m. gegužės 23 d.). Vienaip ar kitaip knyga pateko į Miltonio biblioteką.

Skaitydamas Greimo knygas originalo kalba Miltonis susidarė patikimą Greimo semiotikos vaizdą. Išėjus darbų rinkinei lietuvių kalba¹² straipsnių vertimų jis nebeskaitė. Užtat gausu pabraukymų rinktinės sudarytojo įžanginiame straipsnyje „Algirdas J. Greimas ir jo semiotika“. Miltonis pasižymėjo enciklopedinę informaciją apie Greimo semiotikos kalbinį ir filosofinį kontekstą, apie skirtingas semiotikos mokyklas ir specialiąsias atšakas, pasibraukė sudarytojo aiškinamus semiotinius terminus, knygų *Struktūrinė semantika* ir *Apie prasmę* aptarimą. Prie teiginio apie galimybę integruoti į semiotiką filosofinę jausmų teoriją įrašė klausuką. Skaitytojo dėmesį patraukė Pavilionio pateiktos Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos arba jų parafrazės:

„Jeigu mes neišmoksime suprasti žmonių visuomenės, tai galime greitai išsprogti su visa planeta žemele. Užtat man ir atrodo, kad paskirti dalį savo gyvenimo, paskirti dalį savo valandų šitai problematikai gali būti šio to vertas gyvenimo tikslas...“ Šitai semiotika, mėgindama padaryti gyvenimą priimtinesnį, suteikti jam daugiau prasmės ir grožio, natūraliai pranoksta savo mokslinį projektą, kad virstų „etika ir estetika ir beveik ideologija“.

Penkiaais sutartiniais ženklais Miltonis pasižymėjo „turbūt filosofišiausios ir jausmingiausios Greimo knygos“ *Apie netobulumą*¹³

¹² Algirdas Julius Greimas, *Semiotika. Darbų rinktinė*, sudarė ir vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989.

¹³ Algirdas-Julien Greimas, *De l'imperfection*, Périgueux: Pierre Fanlac, 1987.

pristatymą: „Yra vienintelis kelias, vienintelis takas, vedantis į *estezę* – kūno ir sielos aistrų išgyvenimą. Jis įvyksta tuomet, kai *resemantizuojami* kasdienės aplinkos objektai, t. y., kai jiems priskiriama nauja prasmė, arba kai siekiama atitrūkti nuo kasdieniško, įprastinio ir persikelti *kitur*. [...] Kasdienybės netobulumas suvokiamas kaip „tramplinas“, perkeliantis mus iš netobulo į (beveik) tobulą, „iš nereikšmingumo į prasmę“.

Atrodo, kad studija *Apie netobulumą* Miltinio nepasiekė ir į jo semiotinio skaitymo akiratį nebepateko. Knygos *Semiotika. Darbų rinktinė* išanginis straipsnis buvo paskutinis Miltinio studijuotas semiotinis tekstas.

KODA

„Mano tokia prigimtis: knygų telkimas, rijimas, pasibraukimai, prisikrovimas, vykstant į kelionę, – rašė Miltinis apie savo skaitymo aistrą. – Skaitau ne dėl to, kad galėčiau tai panaudoti, o kad juntu minties judėjimą, įcentrinę dinamiką, kuri išvaro drumzles. Žaidžiu su atrasta mintim ir vaizduote, ją pratęsiu, vedu iki begalybės.“¹⁴ Greimo knygos tenkino Miltinio skaitymo aistrą. Jūdviejų susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. „Voko pastogėje“, kaip sakė Greimas, susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

¹⁴ Tomas Sakalauskas, p. 225–226.

RÉSUMÉ

Le dialogue des étoiles

Kęstutis Nastopka

Le présent article offre l'aperçu des documents de communication entre Algirdas Julius Greimas et Juozas Miltinis : notes marginales de Miltinis dans les livres de Greimas, inscriptions de Greimas dans les livres envoyés à Miltinis, lettres et cartes postales.

Le lien étroit avec la culture française était ce que les deux créateurs avaient en commun. Beaucoup des auteurs auxquels référait Greimas dans ses travaux faisaient l'objet de l'intérêt de Miltinis. Cela constituait la base de leur dialogue indirect.

Dans la *Sémantique structurale*, Miltinis souligne la thèse méthodologique fondamentale de Greimas : « Le monde humain nous paraît se définir essentiellement comme le monde de la signification ». Dans l'introduction de l'ouvrage *Du sens*, il prête attention, entre autres, à la conclusion stipulant que le sens n'est pas l'enchaînement linéaire et uniplane des significations, qu'il est aussi une direction, c'est-à-dire une intentionnalité et une finalité.

En envoyant à Miltinis son étude sur la nouvelle de Maupassant *Deux amis*, Greimas l'a caractérisée comme un texte qui parle de Paris, d'amitié, de liberté. Paris et l'amitié constituaient l'axe sémiotique de communication entre ces amis indirects. Quant au « texte sur la liberté », c'est une allusion à la biographie politique de Greimas.

Dans le deuxième recueil d'essais sémiotiques de Greimas *Du sens II*, on trouve une dédicace impressionnante : « À J. Miltinis – une étoile à une étoile – A. J. Greimas ».

Après la parution du recueil des travaux de Greimas en lithuanien, Miltinis a lu attentivement l'article introductif du rédacteur du livre Rolandas Pavilionis. Outre l'information encyclopédique sur le contexte linguistique et philosophique de Greimas, ce sont les citations des interviews de Greimas dans la presse française et la présentation du « livre probablement le plus philosophique et le plus émotionnel » *De l'imperfection* qui ont attiré son attention.

Dans la correspondance de Greimas et Miltinis, la distance entre le destinataire et le destinataire s'efface. Pour paraphraser Greimas, deux créateurs égaux se sont rencontrés « sous la couverture de l'enveloppe ».

Mots-clés: culture française, théâtre, méthode sémiotique, signification, sens, véridiction, sémiotique de la lettre.